

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น

4 ตอน ควบกันคือ

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 3 บทบาทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษา

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายที่เกี่ยวกับบทบาทไว้หลายอย่าง เป็นต้นว่า Mead (อ้างถึงใน ริงสเวิร์ทท์ ทิมสัน พงษ์ 2521: 9) ได้กล่าวว่า "บทบาทเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของตนเอง และเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหน้าที่ของสถาบันส่วนหนึ่ง" ในขณะเดียวกัน Morgan (อ้างถึงใน เบ็ญจพร ไซ้เทียมศิลป์ 2526: 13) ก็ให้ความหมายว่า "บทบาทเป็นรูปแบบของพฤติกรรมซึ่งบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งทางสังคมจะปฏิบัติ" ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Argyris (อ้างถึงใน ริงสเวิร์ทท์ ทิมสัน พงษ์ 2521: 9) ที่ให้ข้อสังเกตว่า บทบาทของบุคคลใดก็คือ การแสดงพฤติกรรมส่วนหนึ่งของเขาในกลุ่มสังคมที่เขาอยู่นั้นเอง บุคคลย่อมเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ ควรจะเรียนรู้แบบหรือการแสดงพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันภายในกลุ่ม คนจะแสดงบทบาทแตกต่างกันออกไปเสมอเมื่ออยู่ในกลุ่มต่างกัน หรือที่ ทิชยา สุวรรณชญ (2517: 162) กล่าวว่า "คนในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม พฤติกรรมที่แสดงออกจะแตกต่างกัน เพราะกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมมีวัตถุประสงค์ของกลุ่มแตกต่างกัน" ซึ่ง March and Simon (อ้างถึงใน ริงสเวิร์ทท์ ทิมสัน พงษ์ 2521: 10) ได้เสนอแนวคิดต่อไปว่า คนคนเดียวกันยังมีหลายบทบาท เช่น คนหนึ่งมีบทบาทเป็นครู ในขณะที่เดียวกันก็มีบทบาทเป็นพ่อ เป็นสามี หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ

เช่นเดียวกับ บุชร สักดิ์เกษม (2517: 73) ได้ให้คำอธิบายว่า บุคคลได้สถาปนาภาพและบทบาทเนื่องจากเป็นสมาชิกของกลุ่ม ยิ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มหลายประเภทก็จะมีบทบาทมากขึ้น บุคคลหนึ่งอาจจะสวมบทบาทเป็นจำนวนมากในขณะเดียวกัน

แต่ก็ยังมีนักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายของบทบาทไปในแนวอื่นอีก ดังเช่น Mac Donal (อ้างถึงใน ปราณี จิตวิวัฒนา 2517: 26) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า "บทบาทหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและพฤติกรรมอันเป็นสิ่งที่คาดหวังโดยสมาชิกที่มีต่อบุคคลนั้น" หรือที่ ภิญโญ สาร (2519: 283) ได้อธิบายว่า "บทบาทหน้าที่หมายถึงความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังบุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างไรอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บทบาทหน้าที่นี้จะมีควบคู่อยู่กับตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่เสมอ" ซึ่ง โสภา ชูพิบูลชัย และ อรทัย ชินมณูญ (2515: 129) ก็ได้ให้ความหมายที่คล้ายกันว่า "ทุกตำแหน่งหรือชั้นจะถูกสมาชิกในชุมชน คาดหวังไว้ระดับหนึ่งว่า พฤติกรรมของคนที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ ควรทำอะไร มีพฤติกรรมอย่างไร คือบทบาทของแต่ละคนที่อยู่ในตำแหน่งหนึ่งควรมีอะไรนั่นเอง"

Kretch, Crutchfield and Ballachey (อ้างถึงใน ภิญโญ สาร 2519: 55) ให้ความเห็นต่อไปว่า ความคาดหวังของบุคคลอื่นที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง มิได้มีอิทธิพลต่อกรปฏิบัติงานของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เพียงอย่างเดียว แต่มีอิทธิพลต่อความต้องการ ความมุ่งหมาย ความเชื่อ ความรู้สึก ความปรารถนา และทัศนคติ ของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของผู้ดำรงตำแหน่งใดก็ตามมักจะเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากความนึกคิดของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น รู้สึกว่าผู้อื่นต้องการให้ตนกระทำอะไร อย่างไร ในฐานะที่ผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

ซึ่ง Sarbin (อ้างถึงใน ภิญโญ สาร 2512: 8) ก็ได้ให้ข้อสังเกตในทำนองเดียวกันว่า พฤติกรรมของผู้ที่ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งมักจะอาศัยความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่น คาดคะเนว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเช่นนั้นควรมีพฤติกรรมอย่างไร ส่วนมากผู้ที่ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งมักจะสังเกตผู้ที่ดำรงตำแหน่งอื่น แล้วกำหนดหน้าที่ให้กับตำแหน่งหน้าที่ของตนตามลักษณะของตำแหน่ง การสังเกตและคาดคะเนว่าผู้อื่นอยากให้เราทำอย่างไร ไม่จำเป็นต้องตรงกับความต้องการที่แท้จริงของคนอื่น ในกรณีที่คาดคะเนไม่ตรงกัน ผู้ดำรงตำแหน่งมักจะไม่สบายใจระคายเคืองการอย่างใดอย่างหนึ่ง ความไม่สบายใจดังกล่าวจะมีผลกระทบกระเทือนต่อกรปฏิบัติงานของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

จึงถือได้ว่าในระบบสังคมหรือองค์กรใด ๆ บุคคลต่างสังเกตบทบาทซึ่งกันและกัน และ จะกำหนดหน้าที่ให้กับตนเอง ว่าควร จะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็คาดหวัง ว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอื่น ๆ ควรจะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเช่นไรด้วย ซึ่ง Gardner (อ้างถึงใน รั้งสรรค ทัมสันรุพงษ์ 2521: 13) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทที่คาดหวังว่า "บทบาทที่คาดหวังหมายถึงการคาดหมายสิ่งที่จะปฏิบัติไว้ล่วงหน้า" Getzels, and others (อ้างถึงใน เบญจพร ไซ้เทียมศิลป์ 2526: 14) ก็ได้ให้ความเห็นต่อไปว่า "ความคาดหวังนี้ ย่อมแตกต่างกันออกไป เพราะคนเราต่างมีความคิดและความต้องการต่างกัน" ซึ่งสอดคล้องกับ ความคิดเห็นของ Secord and Backman (อ้างถึงใน เบญจพร ไซ้เทียมศิลป์ 2526: 14) ที่ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องความคาดหวังนี้ไว้ว่า "บทบาทที่คาดหวังคือการคาดหวังที่เกี่ยวข้องกับบทบาทประเภทต่าง ๆ ซึ่งแต่ละคนจะคาดหวังบทบาทแตกต่างกันออกไป"

ฉะนั้นในแต่ละตำแหน่งก็จะถูกบุคคลในสังคมคาดหวังกันว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ จะปฏิบัติตามบทบาทที่คาดหวังนั้นอย่างไร ทั้งนี้บุคคลในฐานะผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ก็ย่อมต้อง ปฏิบัติตามแนวทางในตำแหน่งของตนด้วยการปฏิบัติจริง ซึ่งเราเรียกว่า บทบาทที่ปฏิบัติจริง

Gordon (อ้างถึงใน รั้งสรรค ทัมสันรุพงษ์ 2524: 14) ได้ให้ความหมายของ บทบาทที่ปฏิบัติจริงว่า "หมายถึงพฤติกรรมที่แต่ละบุคคลกระทำจริง ๆ ในการตอบสนองข้อกำหนด ต่าง ๆ ในตำแหน่งที่เขากำลังครอบครองอยู่ โดยปรกติจะมีช่องว่างที่เป็นความแตกต่างระหว่าง บุคคลหรือแบบแผนในบทบาทที่ปฏิบัติจริง" ซึ่ง ไทบูลย์ ช่างเรียง (2515: 30) ก็ได้ให้ความ เห็นในทำนองเดียวกันว่า บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่น่าสนใจเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาท ที่ควรจะเป็นไปตามรหัสสถานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้น เป็นผลของปฏิกิริยา แห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสถานภาพร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรมและ เครื่องกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาท

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทดังที่กล่าวมานี้พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. มีฐานะตำแหน่งอยู่จริงในทุกสังคม และมีอยู่ก่อนที่คนจะเข้าไปครอบครอง
2. มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
3. วัฒนธรรม ขนบประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนด ฐานะตำแหน่ง และบทบาทที่ควรจะเป็น
4. การที่คนเราจะทราบถึง ฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้น ๆ ได้จากสังคมประเพณีในสังคมนั้น ๆ

5. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอว่าจะเหมือนพฤติกรรมจริง ๆ ของคนที่ครองฐานะตำแหน่งนั้น ๆ เพราะพฤติกรรมจริง ๆ นั้น เป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นกับบุคลิกภาพของตนเอง และบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้ามาร่วมในพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้นที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อกันทางสังคม (พิตยา สุวรรณชัย 2517: 162-169)

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษที่ว่า Non-formal Education แต่มีบุคคลบางท่านหรือสถาบันบางสถาบันเรียกการศึกษาประเภทนี้ว่า "การศึกษานอกโรงเรียน" "การศึกษานอกระบบโรงเรียน" หรือ "การศึกษารูปนัย" ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือการศึกษาประเภทเดียวกัน เกี่ยวกับความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้มีผู้ให้ความหมายหรือคำจำกัดความของการศึกษานอกระบบโรงเรียนแตกต่างกันออกไป บางท่านก็มองการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรม บางท่านก็มองเป็นกระบวนการ บางท่านก็พูดถึงถึงสิ่งอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งจะได้กล่าวพอเป็นสังเขปต่อไป

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาปกติ ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือจัดเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ถูกกำหนดเป็นเป้าหมายและอย่างมีความมุ่งหมาย เช่นสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าเรียน โรงเรียนที่มุ่งให้โอกาสที่สองแก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาหรือต้องออกจากโรงเรียนก่อนกำหนด เช่นโรงเรียนผู้ใหญ่ กิจกรรมรถเสือ ยุวกาชาด ยุวกสิกร กลุ่มสนใจ การฝึกอาชีพ กลุ่มกสิกร (Phillip H. Coombs 1973: 12-13 อ้างถึงใน พุทธชาติ ราชปรีชา 2524: 6)

ความเห็นของที่ประชุมกลุ่มเรื่องการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจัดโดยสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทยอันได้เชิญตัวแทนจาก SEAMES) ก็ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าหมายถึง ระเบียบการทางการเรียนทั้งหมดที่อยู่นอกระบบชั้นเรียนปกติ จะมีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมกิจกรรมที่เป็นการจัดเพื่อการศึกษาที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งจัดดำเนินการโดยหน่วยงานต่าง ๆ ทุกหน่วยงาน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาให้สนองความต้องการ

ของประชาชน กลุ่มอายุต่าง ๆ กัน ซึ่งครอบคลุมถึงเด็กก่อนวัยเรียน เด็กออกจากโรงเรียนก่อน จบการศึกษาภาคบังคับ เด็กที่ไม่มีโอกาสศึกษาในชั้นสูงต่อไป เด็กซึ่งไม่ได้รับหรือได้รับการศึกษา ในโรงเรียนอย่างจำกัด ที่เนื่องมาจากความจำกัดทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม ตลอดจน ผู้ที่อยู่ในวัยพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ และอยู่นอกระบบโรงเรียนภาคปกติแล้ว (จรรยา พานิชย์ฉนิไชย 2528: 13)

นอกจากนี้ อุนตา นพคุณ (2523: 16) ก็ได้อธิบายถึงความหมายของการศึกษา นอกระบบโรงเรียนว่าหมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การ เรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับ การศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการ เรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ ประชากร ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าว มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ค่านิยม ที่ดี กิจกรรมที่เรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องจัด ขึ้นในระยะเวลาด้านสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการ ความสนใจของ ผู้เรียน และปัญหาของชุมชน

จากนิยามความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า การศึกษา นอกระบบโรงเรียน หมายถึงกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนปกติ เพื่อส่งเสริม ให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความสามารถ และเจตคติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทั้งในส่วนตัวที่เกี่ยวข้อง เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันจะเป็นการปรับปรุงมาตรฐานของชีวิตให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพที่ขึ้น และให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น

ลักษณะสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากแนวความคิดเกี่ยวกับนิยาม ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พอจะสรุปลักษณะสำคัญของ การศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ดังนี้ คือ

1. รูปแบบของการจัด การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่ ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน และรูปแบบของการจัดก็แตกต่างกันออกไป เป็นการจัดเพื่อให้บรรลุจุด มุ่งหมายหลายประการตามความประสงค์ของผู้จัดและผู้รับ เป็นการเสริมให้การศึกษาใน โรงเรียนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2. สถาบันที่รับผิดชอบ สถาบันที่มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีมากมายหลายหน่วยงาน ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน

3. หลักสูตร หลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนยืดหยุ่นได้มาก บางแห่งอาจจะเข้มงวดเกี่ยวกับการกำหนดการเรียนการสอน มีการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้าช่วย แต่บางแห่งก็ไม่เข้มงวดในเรื่องเหล่านี้ สามารถสร้างหลักสูตรจากความต้องการของผู้เรียนได้

4. วิธีสอน วิธีสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะความเหมาะสม บางครั้งจำเป็นต้องสอนในห้องเรียนระหว่างครูกับผู้เรียน แต่บางครั้งอาจจะต้องใช้การฝึกอบรม การสาธิต การศึกษาทางวิทยุไปรษณีย์ เรียนด้วยตนเอง รวมทั้งการใช้สื่อทัศนศึกษาและสื่อมวลชนเข้ามาช่วย

5. ครูผู้สอน อาจารย์ใช้ครูที่เรียนมาและมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาโดยตรง หรืออาจเป็นผู้ที่ได้รับความรู้จากประสบการณ์ในการทำอาชีพของตนเองก็ได้

6. เนื้อหาวิชา อาจจะมีเนื้อหาวิชาที่เน้นหนักหนักหนัก หรือภาคปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะเน้นหนักในด้านที่สามารถให้ผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้

7. ระยะเวลา ขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะของวิชา ไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุของผู้เรียน ระยะเวลาในการเรียนจะยืดหยุ่นตามความต้องการของผู้เรียน

8. ความยืดหยุ่นของการจัด โครงการต่าง ๆ ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้มักจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีสอน และอื่น ๆ จึงมีความยืดหยุ่นอยู่มาก

9. การปรับระดับ การปรับระดับของการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจจะพัฒนาไปสู่การศึกษาในโรงเรียน หรือมีการสลับสับเปลี่ยนรายวิชากันได้ ทั้งหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

10. ความสามารถและคุณวุฒิ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมักจะมีการประเมินผลในระยะสั้น ๆ วุฒิมัธยมศึกษาหรือประกาศนียบัตรที่ได้นับถือเป็นเรื่องสำคัญมากนัก ความรู้ความสามารถขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ (ปฐม นิคมานนท์ 2522: 41-42)

สรุปแล้วลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาในระบบโรงเรียน นับว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยมีจุดประสงค์และมีทิศทางที่แน่นอน แต่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีลักษณะที่จะยืดหยุ่นในด้านต่าง ๆ เช่น หลักสูตร ระยะเวลาเรียน กิจกรรมการเรียน การสอนได้มากกว่า

ประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ อันก่อให้เกิดคุณค่าทางการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม และลักษณะการจัดแต่ละประเภทก็แตกต่างกันออกไปเกี่ยวกับเรื่องนี้ บุนนาค วัชนะ (2521: 5-6) ได้แบ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามลักษณะของการจัดออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

1. ประเภทที่มีแบบแผน การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดแบบนี้มักมีหลักสูตรที่สามารถเทียบได้กับหลักสูตรชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในระบบโรงเรียนแต่การจัดหลักสูตรส่วนใหญ่มักพยายามยืดหยุ่นให้ใช้เวลาสั้นกว่าปกติโดยตัดสิ่งฟุ่มเฟือยออก เหลือแต่เนื้อหาสาระของวิชาจริง ๆ เท่านั้น ตัวอย่างของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้ได้แก่ การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับต่าง ๆ ซึ่งสามารถเทียบได้กับระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในระบบโรงเรียนปกติการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้ก็คือ เพื่อชดเชยความไม่รู้นิ่งสือ และเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้ที่พ้นวัยเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ซึ่งไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ

2. ประเภทที่มีแบบแผนพอประมาณ การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้มักมีการเตรียมหลักสูตรล่วงหน้า ระยะเวลาสั้นบ้างยาวบ้าง ตั้งแต่ 5-10 ชั่วโมงขึ้นไปจนถึง 1 ปี หรืออาจจะนานกว่านั้น หลักสูตรประเภทนี้ไม่สามารถที่จะเทียบกับการศึกษาในโรงเรียนปกติ แต่เป็นการจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ หน่วยงานที่จัดการศึกษาประเภทนี้มีมากมายทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การฝึกอาชีพ ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้ได้แก่ การสอนกลุ่มสนใจ การสอนวิชาชีพ ระยะสั้นอื่น ๆ เป็นต้น

3. ประเภทที่ไม่มีแบบแผน การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้ไม่มีหลักสูตร แต่เป็นการศึกษามวลชนที่มุ่งสร้างค่านิยมของสังคม และให้ความรู้ตลอดจนข่าวสารต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้จึงไม่มีชั้นเรียน ไม่มีสถาบันทางการศึกษา บุคคลอาจได้รับความรู้โดยทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งอาจแบ่งเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ 3 ประเภทคือ

3.1 สื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

3.2 การชุมนุม เช่น การฟังบรรยาย การอบรม สัมมนา เป็นต้น

3.3 แหล่งเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด เป็นต้น

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว รัตนา พุ่มไพศาล (2525: 17) ยังได้แบ่งประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งวิเคราะห์จากเนื้อหาของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในประเทศไทย ออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ด้านการศึกษาสามัญหรือความรู้พื้นฐาน ได้แก่ ความรู้จากหนังสือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนมีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม
2. การศึกษาค้นอาชีพรวมทั้งการเกษตรสหกรณ์ มุ่งพัฒนาความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ
3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชนและสภาพแวดล้อม ได้แก่ การให้การศึกษาด้านเกี่ยวกับกิจกรรมของท้องถิ่น และสถาบันชาติ ตลอดจนกระบวนการต่าง ๆ ในสังคม
4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว ได้แก่ การปลูกฝังความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาคุณภาพของชีวิตของบุคคลในครอบครัว เช่น ความรู้ความสามารถในเรื่องสุขภาพอนามัย และโภชนาการ จัดและตกแต่งบ้าน การเลี้ยงเด็ก การซ่อมแซมและปรับปรุงบ้าน ตลอดจนวัสดุเครื่องใช้ต่าง ๆ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น
5. การศึกษาประเภทที่มุ่งสร้างเสริมความสมบูรณ์แห่งชีวิต เช่น การดนตรี ศิลป สันทนาการ การศึกษา ปรัชญาทางศาสนา การพักผ่อนท่องเที่ยว เป็นต้น
6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต เช่น ความรู้ในเรื่องวิธีเพิ่มประสิทธิภาพและความมั่นคงในวงการอุตสาหกรรมและการค้า

แนวการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ประชุมในการสัมมนาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจัดโดยกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังนี้

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนควรมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนให้มากที่สุด ให้สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปช่วยปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยเฉพาะช่วยบรรเทาปัญหาความแตกต่างในด้านรายได้ของประชาชน
2. ควรจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ และควรส่งเสริมในด้านเกษตรและอุตสาหกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและประชาชนในแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านอุตสาหกรรมและเกษตรซึ่งสืบเนื่องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน

3. ควรเน้นให้เห็นความสำคัญของการให้ความรู้ความชำนาญ ตลอดจนการสร้างสรรคทัศนคติที่มุ่งประโยชน์ในการสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ส่วนรวม นอกเหนือไปจากการเรียนเพื่อประโยชน์เฉพาะบุคคล

4. ควรเร่งเร่งในการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีของไทย ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งที่จะ เปลี่ยนทัศนคติที่ไม่เหมาะสม ควบคู่กันไปกับการให้ความรู้ทางวิสามานูและวิชาชีพ

5. ควรกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหาของหลักสูตรและการดำเนินงานให้สนองความต้องการของส่วนบุคคลและส่วนรวม ทั้งสังคมในเมืองและชนบท ทั้งนี้หลักสูตรและการดำเนินงานจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพความเป็นอยู่

6. ควรมุ่งส่งเสริมให้คนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักตัดสินใจ สามารถปรับตัวและภาวะแวดล้อมให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี พร้อม ๆ กับการให้ความรู้ทางเนื้อหาวิชา

7. ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรพิจารณากำหนดเนื้อหาในเรื่องซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วนของประเทศ ดังต่อไปนี้

7.1 การวางแผนครอบครัว

7.2 เศรษฐกิจเบื้องต้น

7.3 การสงวนทรัพยากรธรรมชาติ และการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม

7.4 ประชาธิปไตย ในแง่ของหลักการปกครอง และในแง่ของการดำเนินชีวิต

7.5 ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ

8. ควรกำหนดโครงการดำเนินงานกับประชาชนเป็นแผนระยะยาวเพื่อให้งานต่าง ๆ สืบเนื่องกัน เป็นการสร้างศรัทธาความเชื่อถือ ในคำประชาชนผู้รับบริการ และหากไม่จำเป็นไม่ควรเลิกล้มโครงการกลางคัน

9. ควรหาวิธีการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และช่วยตนเองบ้าง และถ้าเป็นไปได้ควรพยายามส่งเสริมให้ประชาชนรับช่วงการดำเนินงานต่อไปเองได้

(จรรยา พานิชย์ผลินไชย 2528: 24-25)

วิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน วิธีการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนนั้นอาจเลือกกระทำไ้หลายวิธีด้วยกันแล้วแต่ความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งข้อจำกัดอื่น ๆ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินการ อันได้แก่ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และกำลังเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรที่มีอยู่ด้วย การที่ ทัเปปาล (2521: 271-272) ได้เสนอแนะวิธีการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนไว้ 12 วิธี คือ

1. การเยี่ยมเยียนบ้านและไร่นา เป็นวิธีที่มีหน้าที่ให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนเข้าไปติดต่อกับประชาชนโดยตรง ณ ที่บ้านหรือไร่นาเพื่อทำความรู้จักคุ้นเคยสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน และในขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวที่จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตแก่ประชาชนด้วย
2. การอภิปรายกลุ่ม เป็นวิธีที่มีหน้าที่ให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนเข้าประชุมพร้อมกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วเสนอประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของประชาชน ให้ประชาชนได้ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
3. การสาธิตวิธีปฏิบัติ เป็นวิธีการที่ตัวผู้มีหน้าที่ให้การศึกษารือนผู้อื่นที่มีความรู้ความสามารถในด้านใดด้านหนึ่ง ทำการสาธิตวิธีการหรือกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องการให้ประชาชนรู้และนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น การสาธิตวิธีการขยายพันธุ์พืช การสาธิตการผสมปุ๋ยสูตรต่าง ๆ เป็นต้น
4. การสาธิตผลการปฏิบัติ เป็นวิธีการที่มีหน้าที่ให้การศึกษาคือทำการสาธิตผลงานเพื่อจูงใจให้ประชาชนยอมรับเอาวิธีการใหม่ ๆ ไปใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น แสดงตัวอย่างผลผลิตทางเกษตรที่ขึ้นอยู่กับที่ไม่ได้ขุดย เป็นต้น
5. การประชุมใหญ่และการอบรม เพื่อเผยแพร่ความรู้และข่าวสารต่าง ๆ แก่ประชาชนโดยทั่วไป การประชุมใหญ่มักจะเป็นการประชุมเพื่อแจ้งข่าวสารหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้ประชาชน ซึ่งควรใช้ระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ควรเกิน 1 ชั่วโมง ส่วนการอบรมนั้นขึ้นอยู่กับเนื้อหาสาระที่จะให้การอบรม ตั้งแต่ 1 ชั่วโมงขึ้นไป แต่การอบรมแต่ละครั้งไม่ควรเกิน 3 ชั่วโมง
6. การจัดนิทรรศการ เป็นวิธีการที่มีลักษณะคล้ายการสาธิต แต่เป็นการแสดงที่มีจุดมุ่งหมายหลายอย่างในครั้งเดียวกัน เช่น การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว การจัดนิทรรศการเป็นวิธีที่มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติและกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ

7. การทัศนศึกษา เป็นการพาประชาชนในชุมชนออกไปศึกษางานภายนอกเพื่อศึกษาแบบอย่างการดำเนินชีวิตจากภายนอก โดยมีจุดที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติและส่งเสริมให้ประชาชนรับเอาสิ่งใหม่มาใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นกิจกรรมที่ใช้การลงทุนค่อนข้างสูง

8. การรณรงค์ เป็นการชักจูงให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตใหม่ ต้องใช้ศิลปการโน้มน้าวจิตใจ ใช้การโฆษณาชักจูง

9. วิทยุ โดยการจักรายการวิทยุใหม่เนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน เป็นวิธีการที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง แต่ผลการดำเนินการจะสามารถกระจายออกสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง เพราะประชาชนส่วนใหญ่มักมีวิทยุอยู่แล้วแทบทุกครัวเรือน

10. บทเพลงและบทละคร โดยพยายามสร้างบทเพลงและบทละครที่ประกอบด้วยเนื้อหาความรู้หรือแง่คิดต่าง ๆ เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณธรรม มีความสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา

11. การสร้างผู้นำท้องถิ่น โดยจัดอบรมผู้นำท้องถิ่นขึ้น แล้วแพร่ความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้นำ ผู้นำท้องถิ่นจะนำเอาความรู้ต่าง ๆ นั้นเผยแพร่สู่ประชาชนในชุมชนอีกทีหนึ่ง

12. เอกสารการพิมพ์ ได้แก่การจัดทำวารสารหรือจุลสารออกเผยแพร่ความรู้และข่าวสาร เช่น จุลสารการเพาะเห็ดฟาง วารสารชาวนา เป็นต้น เอกสารการพิมพ์นี้ยังรวมถึงหนังสือพิมพ์ และแผ่นปลิวต่าง ๆ ด้วย

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว ทวีป อภิลิทธิ (2523: 7) ได้เสนอแนะวิธีการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนที่หน่วยงานต่าง ๆ พึงนำไปใช้ได้ ซึ่งมี 10 วิธีคือ

1. การใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
2. การใช้สิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ เช่น จุลสาร หนังสือคำขวัญ แผ่นปลิว แผ่นโฆษณาต่าง ๆ
3. การใช้การฝึกงาน
4. การใช้การให้การศึกษาทงไปรษณีย์
5. การใช้วิธีจัดกลุ่มสนใจ
6. การใช้วิธีจัดกลุ่มผู้ฟังวิทยุ
7. การให้การศึกษาระหว่างปฏิบัติ เช่น การฝึกอบรมคนงานในโรงงานต่าง ๆ เป็นต้น
8. การใช้ Extension Program คือจัดโปรแกรมให้บริการแก่ประชาชนโดยตรง

9. การใช้การจัดหลักสูตรระยะสั้น ๆ เพื่อฝึกอาชีพ การสอนให้รู้หนังสือ การสอนให้มีความรู้วิชาสำคัญต่อเมือง

10. การใช้การอบรม สัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิด และประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

วิธีการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้งกล่าวข้างต้น หน่วยงานใดจะใช้วิธีใดหรือหลาย ๆ วิธีรวมกันก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะ ของประชาชนในฐานะผู้รับและความพร้อมของหน่วยงานผู้ให้เป็นอย่างสำคัญ

ตอนที่ 3 บทบาทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษา

ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่างก็มีเป้าหมายเหมือนกันคือ ต้องการสร้างคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนและประเทศชาติให้เป็นคนที่มีความสามารถอันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และประเทศชาติโดยส่วนรวม ปัจจุบันได้มีการเสนอความคิดว่า การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรมีลักษณะการทำงานที่ประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น โดยที่โรงเรียนประถมศึกษาควรจะเป็นหน่วยงานหนึ่งในระดับท้องถิ่นที่จะสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์การศึกษาในชุมชนได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2522: 30) ทั้งนี้เพราะโรงเรียนประถมศึกษาเป็นสถาบันการศึกษาและศูนย์กลางของชุมชนที่สำคัญ เป็นหัวใจในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะประชาชนโดยเฉพาะประชาชนในชนบทของประเทศไทยนับถือครู ครูมีอิทธิพลเหนือเด็กและผู้ใหญ่ในชุมชน อีกทั้งครูในชนบทของไทยยังเป็นผู้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนยอมรับว่าครูเป็นผู้มีอำนาจเพราะครูเป็นบุคคลที่มีความสามารถ เข้าถึงหน่วยงานราชการที่สำคัญได้ นอกเหนือจากผู้ท้องถิ่นและกำนัน ประชาชนมักจะขอคำแนะนำจากครู เพราะชาวบ้านเห็นว่าครูเป็นผู้มีความรู้ชนิดที่ประชาชนทั่วไปไม่มีตัวครูเองก็ยอมรับว่า ครูควรจะช่วยเหลือชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น การให้คำแนะนำปรึกษา การอบรมสั่งสอนความรู้ที่จำเป็น ดังนั้นโรงเรียนประถมศึกษานอกจากจะมีหน้าที่สอนความรู้และทักษะพื้นฐานให้แก่เด็กในชุมชนแล้ว ก็ควรต้องมีหน้าที่ที่จะปลูกฝังเจตนคติ กระบวนการความคิดเกี่ยวกับปัญหา และเป้าหมายของชุมชน ตลอดจนจะต้องให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียนด้วย ซึ่งในแผนพัฒนาการประถมศึกษาในระยะที่ 5 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ปรับปรุงนโยบายให้โรงเรียนประถมศึกษา

ทุกโรงเรียนมีกิจกรรมในลักษณะของโรงเรียนชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องได้รับการจัดตั้งเป็นโรงเรียนชุมชนเป็นการเฉพาะ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 2526: 26) จะเห็นได้ว่าทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้พยายามที่จะขยายบริการการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาออกไปสู่ประชาชนภายนอกโรงเรียน ทำให้การศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษามีลักษณะเปิดกว้างยิ่งขึ้น และยังเป็นการผสมผสานทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้าด้วยกัน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษาที่จะจัดให้แก่ชุมชนได้นั้น กระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การให้คำปรึกษาหารือ การออกไปเยี่ยมบ้านและโรงเรียน การจัดอบรม การสาธิต การอภิปราย การเปิดป้ายข่าวสารและความรู้ การออกรายการวิทยุหรือเสียงตามสาย การใช้ป้ายโฆษณาแนะนำความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชน เป็นต้น เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษานั้น ได้มีผู้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายท่าน สนิท ยี่รงค์ (2516: 15) กล่าวว่า " นอกจากโรงเรียนประถมศึกษาจะมีหน้าที่ให้การศึกษแก่เด็กแล้ว โรงเรียนประถมศึกษาควรขยายการบริการแหล่งความรู้ เช่น ห้องสมุด และจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้การศึกษาขั้นพื้นฐานและด้านอาชีพแก่ประชาชนด้วย "

เอกวิทย์ ๗ กลาง (2517: 63) ได้เสนอความคิดเห็นว่าลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประถมศึกษานั้นอาจกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ให้การศึกษาแบบเก็บตก ซึ่งการศึกษาแบบนี้ควรจัดให้กับผู้ไม่รู้หนังสือ หรือรู้หนังสือแบบกระพอนกระพอนให้เป็นผู้รู้หนังสือขึ้นมา
2. ให้การศึกษาแบบต่อเนื่อง เป็นการให้การศึกษาต่อจากฐานเดิมให้เรียนรู้มากขึ้น สามารถก้าวทันกับความเจริญของโลก ซึ่งอาจจะจัดในรูปของการอบรมระยะสั้น
3. ให้ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ซึ่งหมายถึงการสอนและอบรมวิชาชีพต่าง ๆ

ทองใบ แพบพาม (2521: 59) ได้กล่าวถึงงานที่โรงเรียนประถมศึกษาควรจะมีบริการแก่ประชาชนนอกเหนือจากการให้การศึกษาภาคบังคับแก่เด็กในโรงเรียน คือ การให้การศึกษาผู้ใหญ่ในวัยทำงาน ได้แก่

1. การจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จแก่เด็กนอกโรงเรียนและผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ปกครอง
เด็ก

2. การจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องได้แก่ การจัดนิทรรศการการศึกษา การอบรม
ระยะสั้น การทัศนศึกษา การเยี่ยมเยียนชุมชน และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนทาง
วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์

สนับสนุน อิมทประเสริฐ (2519: 161) ได้เสนอแนะว่าโรงเรียนประถมศึกษาที่เป็น
โรงเรียนชุมชน ควรส่งเสริมบ้านอาชีพแก่ประชาชนในชุมชน โดยให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลาง

1. โดยการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ร่วมกับหน่วยงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่าง ๆ
ตามความต้องการของชุมชน

2. เชิญวิทยากรมาบรรยายเกี่ยวกับแนวโน้มของอาชีพและให้ข้อคิดเกี่ยวกับอาชีพ

3. ส่งเสริมให้จัดกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรกรเพื่อรวมกำลังกันคิดแก้ปัญหา

ทำให้อาชีพเจริญเป็นฝักเป็นผล

4. ควรจัดให้โรงเรียนเป็นศูนย์ข่าวสารเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวในบ้านอาชีพ เช่น
รับวารสารเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ และประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาจมอบให้
เลขานุการของกลุ่มหรือผู้ใดก็ตามเป็นผู้รวบรวมและเสนอข่าวให้กับกลุ่มทราบ

5. ควรจัดให้มีการศึกษานอกสถานที่ เพื่อชมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอาชีพนั้น ๆ

6. ควรหาทางเผยแพร่ข่าวของกลุ่ม เพื่อให้เป็นที่รู้จักทั่วไปในวงอาชีพเดียวกันและ
ผู้เกี่ยวข้อง

7. จัดแนะแนวบ้านอาชีพ แก่เยาวชน และเป็นศูนย์ให้คำปรึกษากันอาชีพแก่ประชาชน
จากทัศนะของบุคคลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบ

โรงเรียนหลายอย่างที่โรงเรียนประถมศึกษาสามารถจัดให้แก่ประชาชนได้ ซึ่งโรงเรียนประถม
ศึกษาสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม ตามความต้องการของชุมชน และความพร้อมของ
โรงเรียนเอง

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ
โรงเรียนประถมศึกษา ปรากฏว่ายังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในค่านี้น้อยมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม
ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยที่พอจะเกี่ยวข้องซึ่งได้มีผู้ทำการวิจัยไว้มาเสนอตั้งต่อไปนี้

นิรัตน์ จรจิต (2520: 79-83) ได้เสนอผลการวิจัยว่า ครูใหญ่ส่วนมากที่มีภูมิฐานะเดิมอยู่คนละจังหวัดกับที่ตั้งโรงเรียน ได้รับความร่วมมือจากประชาชน มีความปลอดภัยในการมาทำงานและมีกำลังใจในการจัดบริการต่าง ๆ แก่ชุมชน น้อยกว่าครูใหญ่ที่มีภูมิฐานะเดิมอยู่ในจังหวัดเดียวกับที่ตั้งโรงเรียน

คุณิต ทิถนอม (2523: 30) ได้เสนอรายงานการวิเคราะห์การใช้เวลาปฏิบัติงานของครูใหญ่ประธานกลุ่มสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดปี 2523 พบว่าครูใหญ่ใช้เวลาปฏิบัติงานในส่วนที่เกี่ยวกับการให้บริการความรู้แก่ชุมชนในเรื่อง การเปิดสอนการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดทำหนังสือหรือเอกสารเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน การจัดหาวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้แก่ประชาชน ครูใหญ่หรือทางโรงเรียนได้ปฏิบัติกิจเหล่านี้ร้อยละ 11.43, 50.48 และ 49.52 ตามลำดับ

สุภัทรา ชุมเกตุ (2523: 61-62) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและปัจจัยทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของโรงเรียนประชาบาลในภาคกลาง ผลของการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการจัดการศึกษานอกโรงเรียนปรากฏว่าโรงเรียนขนาดเล็กร้อยละ 65.52 โรงเรียนขนาดกลางร้อยละ 86.05 และโรงเรียนขนาดใหญ่ร้อยละ 61.53 จัดการศึกษานอกโรงเรียนให้แก่ชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วโรงเรียนขนาดกลางจัดการศึกษานอกโรงเรียนมากที่สุด และพบว่า

1. เกี่ยวกับความคิดว่าโรงเรียนควรจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้ชุมชนหรือไม่ ปรากฏว่าโรงเรียนขนาดเล็กร้อยละ 86.20 โรงเรียนขนาดกลางร้อยละ 95.35 และโรงเรียนขนาดใหญ่ร้อยละ 88.46 เห็นว่าโรงเรียนควรจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้แก่ชุมชน
2. เกี่ยวกับประเภทของการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดให้แก่ชุมชนปรากฏว่า โรงเรียนทั้ง 3 ขนาดจัดการศึกษาประเภทให้ความรู้ทั่วไปเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาจัดกลุ่มสนใจ ทัศนนาการ และนำอาชีพสู่สภาพอนามัย และอ่านออกเขียนได้ ตามลำดับ
3. เกี่ยวกับวิธีการให้ความรู้โรงเรียนทั้ง 3 ขนาดจัดให้ความรู้แก่ชุมชนโดยวิธีปักป้ายประกาศให้ทราบ อภิปรายหรือปาฐกถา สอนปฏิบัติจริง สาธิต วิธีการให้ดูและสอนในห้องเรียนตามลำดับ
4. เกี่ยวกับวิทยากรที่ให้ความรู้ปรากฏว่าโรงเรียนทั้ง 3 ขนาดใช้ครูในโรงเรียนเป็นวิทยากร รองลงมาใช้วิทยากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวิทยากรที่เป็นชาวบ้าน

5. ความถี่ในการจัดปรากฏว่าโรงเรียนทุกขนาด จัดการศึกษานอกโรงเรียนตามโอกาสจำเป็นเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาจัดเฉพาะวันหยุด จัดตามเทศกาลวันสำคัญและจัดทุกวัน

6. เกี่ยวกับช่วงเวลาการจัด โรงเรียนทุกขนาดจัดการศึกษานอกโรงเรียนในเวลากลางวันเป็นอันดับหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 78.96 รองลงมาจัดตอนเย็น และตอนค่ำ

7. เกี่ยวกับแหล่งการเงินที่ใช้ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนปรากฏว่าโรงเรียนทุกขนาด ครูทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาใช้เงินบริจาค ใช้เงินงบประมาณ และมีกรรมการจัดหาเงิน ตามลำดับ เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการเงินในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนทางโรงเรียนแก้ปัญหาโดยการขอรับบริจาคจากประชาชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่ได้อ้างมานี้ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบ วิธีดำเนินงาน และอุปสรรคหรือปัญหาในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษา ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้นต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย